

A bácskai kisbirtok fejlődése

2

A Híd legutóbbi számában nagy vonalakban vázoltuk a bácskai kisbirtok fejlődését a mohácsi véstől a legujabb korig. Most részletesebben foglalkozunk a 150—200 év előtti telepítések idejének birtokviszonyaival és földművelési módjával, mert a kisbirtokok mai rendszerének alapjait tulajdonképpen abban a korban rakták le.

A tizenyolcadik században történt telepítéseknel a telepesek mai értelemben véve teljesen szegények voltak. Alig volt más vagyonuk, mint a két dolgos kezük. Hiszen ha vagyonnal rendelkeztek, ha szülőföldjükön megtalálták volna a megélhetés legkisebb feltételeit is, akkor aligha szánták volna el magukat új otthon keresésére. Teljesen érthető, hogy csak azok vágtak neki az ismeretlen, vad vidékeknek, akiknek semmi ingatlan vagyonuk nem volt és ingóságban is szűkölködtek. Ezt a szót: *ingatlan* itt nem használhatjuk a mai értelemben, mert hiszen jobbágyembereknek — akiből a települők állottak — nem lehetett ingatlanuk, mivel az általuk használt föld és ház is a földesúr birtokában állott. A jobbágy valódi vagyona barmaiban; szarvasmarháiban, juhaiban, sertéseiben és lovaiban állott. Így a települők magukkal hozhatták egész vagyonukat, csekélyke házi bútoraikat és néhány lábasjóságukat. A földtelkeket igen olcsón adták a jövevényeknek, úgyhogy akinek néhányszor tíz, vagy száz *polturája* volt, vagy aki eladta lábas jószágait, az könnyen vásárolhatott földet. (Egy telek föld ma 38 holdnyi területnek felel meg).

Hogy tisztába jöjjünk az akkori földvásárlási és telepítési viszonyokkal, meg kell ismerkednünk a földnek 200 év előtti értékével is. Kétszáz esztendővel ezelőtt mai felfogás szerint semmi értéke sem volt a bácskai földnek. A földet nem tartották egyébként, mint a négy természeti „elem” egyikének, amely a tűzzel, vízzel és levegővel egyformán semmibe se kerül, mint Isten ingyenes ajándéka. A földet úgyszólván csak azért becsülték többre, mint a többi „elemet”, mert azon jární, építeni lehetett és fű nőtt rajta az állatok részére. A tizenhetedik század végén és a tizenyolcadik század elején a bácskai és bánáti föld nem sokkal ért többet, mint ezer esztendővel ezelőtt a népvándorlás idején, amikor „divatban” volt az, hogy a leigázott nép vezetői gyors, nemesfajú lovat, édes vizet, dús televény földet és zöld füvet ajánlottak fel a hóditók fejedelmének a meghódolás jeléül. Ennél a jelképes vagyon-felajánlásnál a ló képviselte a legnagyobb értéket, míg a

földet és vizet, amelynek előteremtésével az embernek nem volt dolga, kevésre becsülték.

Ugyanígy nem sok becsülete volt a bácskai telepítések idején a földnek. Az új telepesek nem is igen törték magukat, hogy nagy darabot vegyenek birtokukba. Megelégedtek annyival, amennyi okvetlenül kellett a táplálékuk betermésére. Sokkal jobban kedvelték a szarvasmarhákat és juhokat, azok részére pedig ott állottak a nagy kiterjedésű legelők, a „járások”. Minden községnél csupán a falu szűk körzetét művelték, míg távolabbi, messzükiterjedésű határa környeskörül elhagyott, műveletlen legelő volt. A legelő eredetileg szintén a földesúri jogokat gyakorló államkincstár tulajdonában állott és azt az ujonnan alakult községek bérbevették. Ezek a legelőkön minden falubeli nagyon csekély összeg ellenében szabadon legeltethette barmát. A juhászattal foglalkozó birtoktalan zselléreknek igen sok juhuk volt, amelyek többet jövedelmeztek, mint a föld. A földesgazdák szintén nagy nyájukat tartottak. A juh- és marhacsordák kipótolták a földesgazdák és a földnélküli zsellérek közötti vagyoni különbséget, úgy hogy akkoriban nem is különültek el úgy a gazdák és a nincstelenek (a földnélküliek) mint manapság. Társadalmilag teljesen azonos osztályba tartoztak a zsellérek és a földesgazdák. Eleinte a gazdák is csupán néhány hold földet műveltek, amennyi eltartásukra szükséges volt. Azután, amint kissé megindult a gabonakereskedelem, amint a közbiztonsági állapotok és az utak javításával lehetővé vált a gabonaszállítás, valamivel emelkedett a gabonatermelés is. Ennek a következménye az volt, hogy a földesgazda már nem tudta egyedül a családjával megművelni a földjét, hanem kénytelen volt cselédet tartani. A cseléd, bár alkalmazottként szerepelt, alig állott társadalmilag alacsonyabban, mint a gazdája. Együtt dolgozott a gazdával, együtt étkezett és egy fődél alatt lakott vele.

Akkoriban a lánygyermeknek ingatlant nem örökölt. Férhezmenetelük alkalmával csupán kelengyével látták el szülei. Ezért gyakran megtörtént, hogy a cseléd lányát elvette a gazda fia. Ennek a fordítottja is megesett néha: a gazda annak a béreslegényének adta feleségül a lányát, aki nála nevelkedett, akinek a hűségéről, becsületességéről és munkakészségéről meggyőződött.

Így élt egyenlően és egyformán a telepítések idejében a földesgazda, házas-zsellér és háznélküli *lakó* zsellér. Addig folyt ez az élet, amíg a jobbágyok felszabadulása után fel nem osztották a hatalmas közlegelőket. Ez a felosztás sorsdöntővé vált a falu életében, de erről majd később szólunk bővebben.

Az előbb arról beszéltünk, hogy mennyire értéktelen volt a tizennyolcadik században a föld. Ennek megvilágítására álljon itt a következő példa:

Harnckern János György hadi élelmezési biztos az 1718-ban végetért osztrák-török háborúban nagy szolgálatot tett az osztrákoknak és ezért a bécsi udvar 24.000 forint jutalomdíjat állapított

meg számára. Ennek a jutalomdíjnak a fejében felajánlották részére a mai Békés-vármegye nagyobb felét. Békés-megye földje rendkívül termékeny, de mivel akkoriban szabadult meg a töröktől és teljesen néptelen volt, nem sok hasznát vették. Harnckern nem is kapott a kincstár ajánlatán, *Békés-megye helyett egy budai vízimalmot kért a hozzávaló szőlővel együtt.* Szerencséjére a kincstár is többre becsülte a vízimalmot, mint a vármegyét és Harnckernnek be kellett érnie Békés-megye öthatod részével, amelyért a jutalomdíjon kívül még 13.000 forint készpénzt fizetett. A volt hadiszállító az ujonnan kapott óriási földbirtokot igen okosan és előrelátóan betelepítette, a telepésekkel méltányosan bánt, mindenben kezükre járt, úgy hogy a vidék hamarosan fellendült. Ilymódon Harnckern jól jövedelmező latifundiumhoz jutott, amely *ezerszeresen kifizette a befektetett tőkét.*

De sokkal később, Bácskában is megtörtént, hogy egy pohár borért adtak 5—6 hold földet. Erről később majd szintén bővebben is szó esik.

A települők — mint már említettük — igen szegények voltak, akik majdnem teljesen vagyontalanul és anyagi segély nélkül kezdtek az új haza felépítéséhez. Kivételben részesültek a Bajorországból jövő németek, akiket csak azzal tudtak elcsábítani Bácskába, hogy ingyenes utazást, házépítési segílyt és sokévi adómentességet ígértek. Ezeket mind meg is adták a bajoroknak. A többi telepések községei lassabban fejlődtek, mint a némileg műveltebb és nagyobb állami támogatásban részesülő németek falvai. Földművelésük igen kezdetleges volt. Nem termeltek mást, mint búzát, árpát, zabot, kölest és néhány kisebbjelentőségű veteményt. A kukoricát a legtöbben csak hírből ismerték. Ezt a hasznos növényt ugyan még a törökök honosították meg nálunk, azonban a magyar telepések között csak nagyon lassan terjedt. Hiába igyekeztek a vármegyék rendeleti úton előmozdítani terjedését, a lakosság nem kedvelte. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy nehéznek, fáradságosnak találták a művelését, különösen a kapálást. *El sem tudta képzelni a nép azt, hogy miképpen lehet megkapálni húsz-harminc hold kukoricát.*

A kukoricát így a tizennyolcadik század végén és a következő század elején csak elenyészően kicsiny területen termelték. A földesgazdák alig ültettek kukoricát, a legtöbbet a gazdasági cselédeknek bérük fejében rendelkezésükre bocsájtott földön termelték.

Amilyen kevés tengerit termesztettek, éppen úgy nem értettek a felhasználásához sem. *Nagy részét zölden megfőzve fogyasztották el.* A sertéseket akkor még nem kukoricával, hanem árpával és zabbal hizlalták.

A megművelt földek annak ellenére, hogy még csak nemrégiben törték fel, a mai fogalmak szerint igen silányak voltak. Ezt könnyen megérthetjük, ha tudjuk azt, hogy akkor még a ter-

mészetes istállótrágyát sem használták fel talajjavításra. Az istállótrágyát megszáritották és tüzelésre fordították.

A gabonatermelés népszerűtlenségének a legfőbb oka az volt, hogy teljesen hiányzott a mai értelemben vett bel- és külkereskedelem. A gabonakereskedés az utak és gyors szállítóeszközök hiányában nem fejlődhetett ki. A mai gabonakereskedés és ezzel együtt a mai földművelés alapjait 100 esztendővel ezelőtt rakták le, amikor 1831-ben a Tiszán megindult az első gőzhajó. A magyar buza *először 1851-ben jelent meg Bajor- és Csehországban*. Tehát a buza külkereskedelme alig nyolcvan éves multra tekinthet vissza.

(Folytatása a következő számban)

Tóth Bagi István

Az élet keletkezése

Nemcsak a tapasztalás nélkülözhetetlen a tudás gyarapításához, hanem a szükség is. Ha nélkülözés, kívánság nem lenne, nem sietnénk tapasztalatot gyűjteni, sőt a tapasztalatokat meg sem becsülnénk.

Mikor ezelőtt vagy 700 évvel a polgárság a kiváltságos földesurak járma alól szabadulni igyekezett és az ipari termelés fokozta a kereskedelmet, mind nagyobb szerephez jutott a pénz, mert ez ellensúlyozta a földesurak önkényét. A polgárság tehát nagy buzgalommal vetette magát a pénzszerzésre. A legértékesebb pénz az arany volt. Így természetesen sok szegény ördög törte a fejét, hogyan lehetne aranyat csinálni.

Még most is törnék a fejüket az emberek, hogy holmi vasat, rezet, ólmot hogyan lehetne arannyá változtatni, ha az a sok tapasztalás, amit az aranycsinálás közben szereztek, meg nem tanította volna őket azokra az ismeretekre, melyeket vegytannak nevezünk.

Ebből a tudományból aztán kiderült, hogy az anyagok átalakíthatósága nem függ tőlünk, hogy a világ mintegy 90 elemi anyagból van vegyülve és ezek egyikét másikká átalakítani nem lehet. Sőt ezeknek az elemeknek a vegyülését meg sem határozhatjuk, mert az saját természetüknek megfelelően folyik le. Mi csak elősegíthetjük az elemek vegyülését, de mást nem tehetünk.

De nézzük csak egy példán: A szén bizonyos melegben összevegyül az oxigéngázzal és a kettőből lesz a mérges szén-gáz, mely megöli az embert, állatot. A szén a kamrában van, az oxigén a levegőben és mégsem vegyülnek össze. Azonban, ha erősen megmelegítjük a szenet, akkor rögtön vegyülni kezd. Ezt a vegyülést a közönséges életben úgy nevezzük, hogy ég. Ha csak kevés levegő jut a szénhez, akkor a vegyülés lassú, vagy mint mondani szokták: rosszul ég a tűz. Ebben az esetben a vegyülés eredménye a szén-gáz, mely maga is ég, ha oxigént juttatunk hozzá. Termé-